

RECENSIES

DE OORLOGSJAREN IN HET CENTRUM VAN DE BELANGSTELLING

- Jos Bouveroux, *Terreur in oorlogstijd. Het Limburgse drama*. Antwerpen-Amsterdam, De Nederlandsche Boekhandel, 1984, 239 p.
- Jef Rens, *Ontmoetingen*. Antwerpen-Amsterdam, De Nederlandsche Boekhandel, 1984, 187 p.
- Paul Theunissen, *1950: ontknoping van de koningskwestie*. Antwerpen-Amsterdam, De Nederlandsche Boekhandel, 1984, 180 p.

In ons land mogen zich de dag van vandaag twee historische periodes verheugen in een duidelijke publieke belangstelling: de Middeleeuwen en het tweede kwart van onze eeuw. Is het succes van de eerste niet zo direct te verklaren – dit vraagt een diepgaande analyse, zowel van dat tijdvak als van onze jaren – dan lijkt het niet moeilijk te zijn om de interesse voor alles wat met de oorlogsjaren te maken heeft, uit te leggen. Emotioneel behoort die periode voor heel wat mensen nog steeds niet tot de geschiedenis en is er niet veel voor nodig om die jaren opnieuw brandend actueel te maken. De respons op enkele televisiereeksen over het Interbellum en de oorlogsjaren toont dit tenvolle aan. De publicaties die op grond van deze programma's werden uitgegeven, behaalden hoge oplagecijfers. Zo kent *De verloren vrede* van Paul Louyet een vijfde druk en Maurice De Wildes *De Nieuwe Orde* scoort zelfs nog beter. Eveneens een directe bron van interesse voor deze jaren is het feit dat in 1984 in zowat alle grote steden de veertigste verjaardag van de bevrijding werd gevierd. Deze gebeurtenis was onmiskenbaar de aanleiding om enkele gelegenheidsgeschriften het licht te laten zien, liefst met veel én sensationele foto's. Ik verwijs hier onder andere naar *De bevrijding* van Jan Neckers en naar *V-bommen op Antwerpen* van Jos Cels en Frans Claes. Tenslotte was er de toenemende spanning tussen Oost en West die de mogelijkheid van een derde wereldoorlog iets meer reëel maakte. In heel de (gelukkig nog) verbale krachtpatserij tussen de twee opponenten, gaf de idee dat men vroeger ook al eens een agressor had overwonnen, blijkbaar een ondersteunend psychologisch comfort. In het verlengde hiervan was het trouwens legio dat men het voeren van een krachtdadige politiek tegen de Sovjet-Unie vrijwel altijd steunde op zogenaamde historische argumenten: vergeet München niet!

Al deze factoren samen maken de interesse voor de oorlogsjaren, de voorbereiding en de nasleep ervan, begrijpelijk. Dit onderwerp is nu ruim genoeg om diverse benaderingen toe te laten, die onderling enorm verschillend zowel qua thematiek als qua invalshoek en gevolgde methode. Dit kan blijken uit de drie werken die hier ter bespreking voorliggen.

Een eerste boek is dat van de internationaal bekende socialistische vakbondsmans Jef Rens, *Ontmoetingen*.

Jef Rens, geboren in 1905, kan als een bevoorrechte getuige van een woelige periode uit de Belgische én de internationale geschiedenis gezien worden. Aanvankelijk arbeider en bediende in de auto-, metaal- en diamantnijverheid, wist hij als werkstudent het diploma van doctor in de sociale wetenschappen te

behalen (U.L.B., 1930). Na verdere studies aan de J.W.Goethe-universiteit in Frankfurt, waar hij de lessen volgde van Hendrik de Man, maakte hij carrière zowel in het Belgische Vakverbond als in het politieke leven. Hij was onder meer kabinetschef bij P.H. Spaak (1938). Tijdens de oorlog kreeg hij belangrijke opdrachten van de regering in Londen. Zo werd hij door Pierlot aangesteld als algemeen secretaris van de Belgische Commissie voor de Studie van de Naoorlogse Problemen. Vanaf de jaren vijftig bekleedde hij leidinggevende functies in diverse internationale en nationale organisaties zoals het Internationaal Arbeidsbureau, de Nationale Arbeidsraad en Ontwikkelingssamenwerking.

Ik bleef hier zo lang stilstaan bij het curriculum van Jef Rens omdat dit voor het genre boek dat hij geschreven heeft, wel van belang is. Het gaat inderdaad om een soort van mémoires, maar dan gesteld in de vorm van ontmoetingen met voor hem interessante figuren. Precies door zijn betrokkenheid met de topregionen van politiek en vakbond, komt hier de 'grote' geschiedenis ruim aan bod met beschrijvingen en evocaties van onder andere Emile Vandervelde, Paul-Emile Janson, Paul van Zeeland, Paul-Henri Spaak, Hendrik de Man... Deze galerij van Belgische tenoren krijgt tussendoor het gezelschap van minder of zelfs totaal onbekende personen waarmee de auteur een persoonlijke of toevalige relatie heeft opgebouwd. Zo zijn ontmoeting met de gevluchte Spaanse republikein Alejandro in het Franse Drôme en zijn gesprek met de uit Duitsland ontsnapte Jood Julius Kadok in de nachttrein Madrid-Lissabon.

In zijn geheel doet dit werk denken aan het in 1967 verschenen boek van de Engelse cultuurhistoricus Arnold J. Toynbee, *Acquaintances*. Maar precies in vergelijking met dit boek komen de zwakke kanten ervan duidelijk naar voren. Toynbee slaagde erin om zijn figuren, waaronder zowel internationaal bekenden als louter persoonlijke relaties, telkens te plaatsen in een brede historische context waardoor deze zoveel toegangswegen werden naar een beter begrijpen van een tijdvak. Deze ruime visie ontbreekt in het boek van Jef Rens. Zijn gezichtspunt wordt op een aantal plaatsen zo verengd door zijn syndicale achtergrond dat men zich soms in een hagiografie waant. Dit blijkt bij voorbeeld uit zijn beschrijving van Corneel Mertens, Joseph Bondas en Edouard de Vlaemynek. Dat men oude vrienden een warm hart blijft toedragen, begrijp ik volledig en dat siert in dit geval de auteur. Doch deze relatie blijft dan best in de privésfeer want de lezer heeft hier vrijwel niets aan. Daartegenover zijn enkele beschrijvingen van personen tegenover wie Jef Rens een bepaalde afstandelijkheid heeft behouden, uitermate boeiend geschreven. Ik denk hier aan zijn stukken over de Man en Spaak. De politieke evolutie die deze politici hebben doorgemaakt, weet hij fijn te belichten. Hetzelfde kan worden gezegd over zijn beschrijvingen van Pierlot en Van Zeeland: het feit dat de auteur oog heeft gehad voor sommige sprekende menselijke details geeft aan zijn evocaties inderdaad een levendigheid die men in heel wat geschiedenis-handboeken mist. Het lijkt mij dat dit werk een heel goed boek was geworden indien men meer zorg had besteed aan de keuze van de 'ontmoetingen'.

Een heel ander boek is uiteraard het werk van de BRT-journalist Jos Bouveroux, *Terreur in oorlogstijd. Het Limburgse drama*. Op basis van veel bronnenmateriaal heeft de auteur de bloedige acties van de communistisch gezinde partizanen beschreven. Bladzijden lang wordt de lezer geconfronteerd met een opsomming van moorden, overvallen en roofpartijen allerhande. Zoals M. Van Isacker in zijn Ten geleide terecht opmerkt, wordt in het boek van

Bouveroux de mening bevestigd van Albert de Jonghe dat de terreur van Duitsgezinde groepen en collaboratiebewegingen, werd opgeroepen door de terreur van het verzet. Ook weet de schrijver aan te tonen dat de grens tussen politieke misdrijven en wandaden van gemeen recht niet altijd scherp te trekken was. Het banditisme vond wellicht een gunstige voedingsbodem in het door de oorlog ontworichte land.

Ondanks het feit dat de auteur zijn boek grotendeels heeft opgebouwd als een kroniek van moordpartijen waar in feite niet veel variatie zit, heeft hij het toch klaargespeeld om het geheel vlot leesbaar te houden. Vanuit dit standpunt bekeken verdient Bouveroux alle lof. Wel meen ik dat men louter en alleen op grond van dit boek, weinig conclusies kan en mag trekken. Het onderwerp werd hier immers zo anekdotisch behandeld dat elke band met het geheel zoek is. Nu weet ik wel dat dit gevaar inherent is aan elke deelstudie en als zodanig is deze aanmerking weinig origineel. In casu vind ik ze evenwel verantwoord rekening houdend met emotioneel geladen dossier dat hier aan de orde is. De slotwoorden van de schrijver zal niemand afwijzen: "Het bloedbad in Limburg toonde op een schrijnende wijze de zinloosheid aan van geweld, maar ook van de onvermijdelijke escalatie die ontstaat als naar het wapen van moord en doodslag gegrepen wordt" (p. 228). Maar de vraag dient gesteld te worden of deze lovenswaardige conclusie gediend wordt met het etaleren, en dit over tientallen bladzijden, van bloederige geweldscènes. Ik vrees dat men hier heel dicht in de buurt zit van een sensatie-geschiedschrijving! Moet over dergelijke wandaden dan maar de mantel der vergetelheid gespreid worden? Zeker niet, het verhaal van de mens is allesbehalve een stichtend gebeuren geweest. Maar ik meen dat dit boek aan diepgang én aan menselijkheid en dus ook aan historische waarde had gewonnen indien de auteur zijn personages had geplaatst tegen de achtergrond van wanhoop, verscheurdheid en al of niet oprecht idealisme, eigen aan die oorlogstijd. Ook had het werk baat gevonden indien Bouveroux oog had gehad voor de sociaal-psychologische context van zijn personages. In België is terzake reeds een studie verschenen van de criminologe Gerda de Bock en in Nederland is er de interessante publicatie van de Utrechtse zenuwarts Jacob Hofman, *De collaborateur. Een sociaal-psychologisch onderzoek naar misdadig gedrag in dienst van de Duitse bezetter* (Boom, Meppel, Amsterdam, 1981). Hofmans besluit dat het misdadig gedrag van de meeste onderzochte personen "niet in de eerste plaats (moet) worden gezocht in hun persoonlijkheid, maar in de bijzondere geardheid van het systeem waarvan zij deel uitmaakten en in gevangenen zaten en dat terreur niet schuwde als het er om ging zijn macht te handhaven" (J.H., p. 285), had voor een interpretatie van het oorlogsgeweld waardevolle perspectieven kunnen openen.

Een derde boek is dat van Paul Theunissen, *1950: ontknoping van de koningskwestie*. De dramatische maanden tussen maart en begin augustus 1950 worden hier op een wetenschappelijk verantwoorde manier geanalyseerd. Wat dit betreft heb ik alle bewondering voor deze in 1983 aan de V.U.B. voorgelegde licentiaatsverhandeling (promotor was Els Witte). Belangrijk is onder andere het feit dat de auteur niet alleen de bomen maar ook het bos in het oog heeft gehouden waardoor zijn studie een klare samenhang verkrijgt.

Theunissen licht de grote politieke families en vakbonden door waaruit blijkt dat men moeilijk over hechte blokken pro of contra Leopold III kon spreken. De CVP was bij voorbeeld onderling verdeeld en ook de BSP was niet

van bij het begin die harde gangmaker tegen de koning, lange tijd streefde deze partij terzake een compromis na. En wat het ABVV betreft, ook hier zaten de leiding en de basismilitanten niet steeds op dezelfde golflengte. In een vlot leesbare taal doet de schrijver dit taktisch politiek touwtrekken voor de lezer herleven. Naast dit descriptieve gedeelte tracht de auteur ook een aantal politiek-sociologische verklaringselementen aan te brengen. Zijn uitgangspunt is hierbij dat "de essentie van het evenementiële kluwen in 1950" moet gezien worden als een crisis die de stabiliteit van het regime aan het wankelen bracht. In dit verband wijst hij op de vervanging van het reeds traditioneel geworden evenredigheidsbeginsel (betekent in de praktijk regeren met wederzijdse toestemming; belangrijke politieke kwesties krijgen de goedkeuring van meerdere partijen) door het meerderheidsbeginsel dat in casu (door de parlementaire meerderheid van één partij, de CVP) een precedent zou kunnen scheppen van unilaterale conflictbehandeling. Eveneens van belang is het feit dat in deze situatie de koning of beter gezegd de monarchie de belichaming dreigde te worden van één fractie van het Belgische politieke spectrum, met name de CVP.

De inbreng van dergelijke verklaringsmodellen en mechanismen om de destabilisatie van het politieke bestel in België te verklaren, heeft ongetwijfeld zin nut. Het werkt ordenend waardoor de historicus in zekere mate een greep krijgt op de complexiteit van het gebeuren. Toch is hier voorzichtigheid geboden. Vooreerst moet men er rekening mee houden dat in de koningskwestie ook persoonlijke krachten, zoals bij voorbeeld een streven naar macht, hun rol hebben gespeeld. Personen met dergelijke ambities zullen weinig gevoelig zijn voor, en kunnen moeilijk opgevangen worden in sociologische modellen post factum opgebouwd. Hoe kan men onder anderen de Waalse vakbondsleider Renard en de real-politicus Spaak in hetzelfde compartiment onderbrengen? Een tweede aanmerking is dat een dergelijk verklaringsmodel als het ware zijn eigen vragen oproept, die men toch niet uit de weg kan gaan. Als bijvoorbeeld de overgang van het evenredigheidsbeginsel naar een meerderheidsbeginsel de destabilisatie van de politieke besluitvorming veroorzaakt en dus als een negatieve factor moet beschouwd worden, dan duikt toch onmiddellijk de vraag op of de verdediging van het evenredigheidsbeginsel via het doordrukken van een minderheidsstandpunt, zoals in de koningskwestie in feite gebeurd is, ook geen gevaarlijk precedent schept voor de destabilisering van een democratisch regime! Deze enkele aanmerkingen nemen evenwel niet weg dat dit boek een verantwoorde en boeiende benadering is van een koortsmoment uit onze geschiedenis.

Raoul BAUER

* * *

HET POLITIEKE DENKEN VAN HANNAH ARENDT

Bhikhu Parekh, *Hannah Arendt and the Search for a New Political Philosophy*. Londen, Macmillan Press, 1981, 198 blz., £ 20.

De Amerikaanse filosofe van Duitse origine, *Hannah Arendt* (1906-1975), heeft jammer genoeg haar hoofdwerk *The Life of the Mind* niet kunnen afwer-